

Wstęp

Od wielu lat obserwuje się niesłabnące zainteresowanie nauką języków obcych, związane z wieloma czynnikami, spośród których chyba najważniejszym są zmiany ustrojowo-gospodarcze i przystąpienie Polski do Unii, otwierające nam wiele rynków pracy za granicami naszego kraju. Zachodzące zmiany nie pozostają niezauważone przez dydaktyków nauczania języków obcych, którzy starają się reagować na zachodzące w społeczeństwie zmiany i sprostać oczekiwaniom uczących się języków obcych. Obowiązujące od lat osiemdziesiątych i ciągle aktualizowane podejście komunikacyjne w nauce języków obcych za cel podstawowy i najważniejszy stawia szeroko pojętą komunikację, co jest nierozzerwalnie związane ze znajomością zasobu leksykalnego danego języka. W badaniach nad komunikatywnością wypowiedzi uczniów w polskich szkołach stwierdzono, że zrozumiałość wypowiedzi i skuteczność przekazu informacji jest najsilniej uzależniona od poziomu opanowania słownictwa. To właśnie braki leksykalne uszkadzały, a często wręcz blokowały przekaz. Brak poprawności gramatycznej czy niepoprawna wymowa zakłócały wprawdzie, ale nie uniemożliwiały przekazu informacji. Z powyższego wynika wniosek, że proces nauczania języka obcego należy organizować tak, by uczący się opanował w jak najkrótszym czasie taki materiał leksykalny, który pozwoliłby mu skutecznie porozumiewać się w podstawowych sytuacjach życia codziennego. W organizowaniu materiału nauczania i samego procesu glottodydaktycznego przydatne mogą okazać się wyniki badań konfrontatywnych (przy uwzględnieniu innych, ważnych dla procesu nauczania aspektów).

Niniejsza praca zawiera semantyczną analizę porównawczą rzeczownika niemieckiego i rosyjskiego w zakresie minimum leksykal-

nego. Składa się ona z trzech rozdziałów, wniosków końcowych, indeksów i bibliografii. Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczny, wprowadza się w nim pojęcie znaczenia, minimum leksykalnego oraz przedstawia kryteria doboru słownictwa wchodzącego w zakres słownictwa podstawowego. Minimum leksykalne definiuje się za Vinogradowym jako „zespół środków językowych, które z punktu widzenia fizycznych możliwości uczącego się i przy uwzględnieniu czasu będącego do dyspozycji stanowią maksimum, natomiast w porównaniu z całym systemem danego języka – minimum (Vinogradow 1963, s. 32). Rozdział drugi zawiera analizę rzeczowników wchodzących w skład minimum leksykalnego. Językiem wyjściowym analizy jest język niemiecki, docelowym – rosyjski. Punktem wyjścia i materiałem źródłowym posłużyły tu listy słownictwa podstawowego opracowane przez współpracowników Instytutu Goethego (wersje z 1994 r. i, w zakresie leksyki niezmienniczej, z 2000 r.), obejmujące około 2200 jednostek leksykalnych, z których wyodrębniono około 900 rzeczowników. W analizie skoncentrowano się na dwóch podstawowych typach kontrastów w odniesieniu do struktury wewnętrznej leksemu – dywergencji i konwergencji. W wypadku dywergencji mamy do czynienia z procesem specyfikacji, konwergencję natomiast można by określić jako zjawisko uniwersalizacji porównywanych zjawisk językowych. Kontynuując tę myśl, można wyróżnić kontrasty ilościowe i jakościowe. Materiał prezentowany w rozdziale drugim jest przedstawiony w porządku alfabetycznym, natomiast rozdział trzeci, w którym podjęto próbę prezentacji kontrastów leksykalnych, stylistycznych, zjawisk ekwiwalencji zerowej, homonimii, metafor niemieckich i rosyjskich zawiera tylko przykłady ilustrujące omawiane zjawiska (w tym rozdziale poszerzono materiał empiryczny o jednostki spoza minimum leksykalnego). Pracę zamykają wnioski końcowe, indeksy analizowanych leksemów niemieckich i rosyjskich oraz literatura.

Celem niniejszej pracy jest dostarczenie materiału i wskazówek praktykom – nauczycielom i wykładowcom języków niemieckiego i rosyjskiego, autorom podręczników do nauki tych języków, jak rów-

niez studentom zainteresowanym skutecznym i prawidłowym opanowaniem danego języka. Należy jednak zaznaczyć, że wyniki badań zawarte w rozdziałach drugim i trzecim nie powinny być wykorzystywane jako materiał nauczania na zajęciach językowych, lecz jako źródło i pomoc w przygotowywaniu takich materiałów. Uwzględnienie przez dydaktyków i autorów podręczników wyników analizy przeprowadzonej w niniejszej pracy może pomóc w zmniejszeniu czy nawet wyeliminowaniu wielu popełnianych przez uczących się błędów, mających swe źródła w systemie leksykalnym języka. Uświadomienie uczącemu się zależności i różnic istniejących w przyswajanych językach pozwoli mu wykorzystać te informacje w celu szybkiego osiągnięcia wymiernych efektów.

Rozdział I

Przedmiot i metoda badań

1. Pojęcie minimum leksykalnego i zasady doboru słownictwa

Intensywny rozwój współpracy międzynarodowej we wszystkich niemal dziedzinach życia społecznego przyczynił się w ostatnich kilkunastu latach do wzrostu zainteresowania nauką języków obcych i, co za tym idzie, zmusza językoznawców i metodyków nauczania języków obcych do ponownego spojrzenia na niektóre aspekty języków, do optymalizacji i ewentualnej nowelizacji procesu glottodydaktycznego, tak, by w możliwie jak najkrótszym czasie osiągnąć podstawowy cel nauczania, jakim jest zdolność komunikowania w języku obcym.

Komunikacja językowa polega na wymianie informacji za pomocą środków językowych między uczestnikami aktu komunikacji. Jednym z czynników warunkujących powodzenie komunikacji jest posiadanie przez uczestników tego aktu niezbędnego zbioru środków językowych. Zbiór ten składa się z otwartej klasy słów samodzielnych, pełnoznaczących (np. rzeczowników, czasowników) oraz z zamkniętej klasy słów pomocniczych (np. przyimków, spójników) (Bolton, Lau-erbach, Quetz 1981, s. 94). W słowniku każdego użytkownika języka można wyróżnić słownictwo aktywne, obejmujące jednostki czynnie stosowane w akcie komunikacji oraz słownictwo pasywne, tzn. takie, które jest przez niego w różnego rodzaju tekstach rozpoznawane i rozumiane, ale nie wykorzystywane aktywnie (Bolton..., s. 94).

Taka sytuacja wpływa na przebieg procesu glottodydaktycznego. Już od kilkudziesięciu lat dominuje w metodyce nauczania języków obcych podejście komunikatywne, w którym umiejętność posługiwania się systemem języka obcego w konkretnych sytuacjach życia codziennego ma bezwzględny priorytet. Takie ujęcie celu nauczania pociąga za sobą wzrost znaczenia leksyki w procesie nauczania. „To właśnie na skutek braków leksykalnych pojawia się najwięcej trudności w zakresie komunikacji, gdyż niemożność wypowiedzenia się na dany temat z powodu niedostatków słownikowych blokuje porozumiewanie się o wiele silniej niż braki gramatyczne, które często zakłócają, ale tylko rzadko blokują komunikację” (Komorowska 1988, s. 75).

W tym miejscu należy stwierdzić, że całkowite opanowanie jakiegokolwiek języka nie jest możliwe (Bolton, Lauerbach, Quetz 1981, s. 98). Jakim zasobem wiedzy uczący się będzie dysponował, zależy od wielu czynników, m.in. od jego zdolności uczenia się języków, czasu poświęconego na naukę, motywacji itp. oraz od doboru materiału nauczania. Efektywne przyswajanie przez uczącego się nowych jednostek leksykalnych jest uzależnione także od intensywności ich wprowadzania (Neubauer, w: Ehnert 1989, s. 118), innymi słowy, sukces w nauczaniu jest możliwy do osiągnięcia tylko wtedy, gdy ilość nowych jednostek leksykalnych wprowadzanych na kolejnych zajęciach nie będzie przekraczała możliwości ich przyswojenia przez uczącego się. W każdym jednak wypadku materiał nauczania, w tym również materiał leksykalny musi zostać ograniczony do jakiejś części całego systemu języka, która mimo tej redukcji będzie wypełniała swe podstawowe funkcje, tzn. doprowadzi do pomyślnej realizacji aktu komunikacji. W związku z powyższym rodzi się pytanie dotyczące najbardziej skutecznych metod doboru leksyki i jej nauczania w procesie glottodydaktycznym.

Przy doborze jednostek leksykalnych do materiałów dydaktycznych wykorzystuje się często słowniki frekwencyjne, zestawione na bazie pewnej ilości reprezentacyjnych tekstów (lub ich części). Słowniki te klasyfikują wyrazy według częstotliwości ich występowania